

Wijsman, H., *Handschriften voor het hertogdom. De mooiste verluchte manuscripten van Brabantse hertogen, edellieden, kloosterlingen en stedelingen* (Alphen aan de Maas: Veerhuis, 2006, 180 blz., €34,95, ISBN 90 8730 004 2).

Dit is een boek om van te smullen. Op het bladzijdenformaat van zo'n 23 bij 28 cm vindt de lezer afbeeldingen van vele prachthandschriften voorzien van deskundig en interessant commentaar. Het initiatief voor het boek komt van de stichting Archeologie, Bouwhistorie en Cultuur uit 's-Hertogenbosch en het boek is mede tot stand gekomen dankzij bijdragen van grotendeels Brabantse sponsors.

Centraal staan 24 handschriften die tot de mooiste van de vijftiende en zestiende eeuw gerekend worden en die alle zijn gemaakt voor gebruik in Brabant. Naast de esthetische afwegingen heeft de samensteller getracht een evenwichtig overzicht te geven. Heel veel keuze was er daarbij niet, omdat de opdrachtgever of bestemming (met vrij grote zekerheid) bekend moest zijn. Wijsman veronderstelt dat er misschien maar 20% van de in de late middeleeuwen in de Nederlanden geproduceerde luxehandschriften is overgebleven. Van die overgebleven manuscripten zijn er maar heel weinig in oorspronkelijke staat. Vooral omdat bij restauratie schutbladen vaak weggegooid werden, is veel informatie over bezitter en producent verloren gegaan.

Voor wie het werk precies bedoeld is en waarom het tot stand gekomen is, wordt niet expliciet vermeld. De motieven van de initiatiefnemer zijn wellicht te vinden in de passage: 'Het is daarom dat Brabant, dat in deze periode het centrale vorstendom van de Nederlanden werd, ook op het gebied van de verluchte handschriften en de bibliotheken een centrale plaats had in de Lage Landen' (19). Uit de inhoud valt af te leiden dat er zeker gedacht is aan een lekenpubliek. Veel zaken worden uitgelegd en het boek bevat een verklarende woordenlijst en een beknopte technische beschrijving van een manuscript. Handig zijn daarnaast een vereenvoudigde stamboom van de Brabantse hertogen en een kaart van Brabant en de aangrenzende gebieden.

De inleiding geeft een beknopte geschiedenis van Brabant en zijn elite. Ook wordt kort iets verteld over Nederlandse verluchte handschriften in deze interessante overgangperiode naar de toepassing van de boekdrukkunst. Wijsman stelt dat tussen 1450 en 1550 in de Nederlanden de productie van luxehandschriften juist tot een hoogtepunt kwam. 'Juist in dit kleine segment van de boekenmarkt waren de drukkers geen partij voor de handschriftmakers' (11). Ook vertelt de auteur in zijn inleiding over de verschillende gebruikswijzen van manuscripten, waarbij hij onderscheid maakt tussen hertogen, edellieden, kloosterlingen en stedelingen.

En dan komen de prachtige platen van onder andere getijdenboeken, privilegeboeken, geschiedwerken of zangboeken. Ze worden alle in levendige stijl en met veel kennis van zaken toegelicht. De auteur behandelt daarbij zaken als genealogie, heraldiek, iconografie en handschriftkunde. Hij gaat niet diep in op de technische kanten van het schrift. Soms wordt er iets gezegd

over de vertaling of bewerking van een boek, maar de nadruk ligt op de miniaturen, de initialen en de randversieringen, inclusief de drolerieën, grappige tekeningen in de marge.

Veel moet uitgelegd worden aan een moderne lezer zonder vakkennis: een hondje op de mantel van een dame of de heilige met haar attributen. Maar er komen ook voor meer ingewijden interessante zaken aan de orde zoals het overschilderen van familiewapens, raadselachtige miniaturen of interessante afwijkingen van de standaardiconografie. Regelmatig laat de auteur slim spuurwerk zien, bijvoorbeeld als hij aan de hand van afbeeldingen aannemelijk maakt dat een handschrift een huwelijksgeschenk van een moeder aan haar dochter kan zijn geweest (111).

Veel leren we ook over het gebruik van de boeken, bijvoorbeeld over het uitlenen of hoe een handschrift als *liber amicorum* werd gebruikt. De zeer versleten miniatuur in een privilegeboek legt getuigenis af van de gewoonte om op deze afbeelding een eed te zweren.

Soms toont de auteur een interessante relatie tussen de boekdrukkunst en manuscripten. Zo blijkt een van de vermelde handschriften te zijn overgeschreven van een gedrukte versie (96). Ook legt de auteur uit dat figuurtjes in de marge van een *antifonarium* (liedboek) zijn terug te voeren op de oudst bekende gedrukte kaartspelen (127). Door dit alles krijgt de lezer niet alleen een levendig beeld van de context van de boeken maar maakt hij ook kennis met de problemen waar een onderzoeker van dit onderwerp tegen aanloopt.

Van elk besproken boek zijn de basisgegevens als huidige bewaarplaats, materiaal, omvang, verluchting, datering, inhoud, opdrachtgever en overlevering weergegeven. De lijst sluit af met een bibliografie, waarin soms ook nog niet gepubliceerd werk vermeld wordt. De auteur pretendeert met de bibliografieën geen uitputtendheid. 'Ze verantwoorden de voor de totstandkoming van de tekst gebruikte bronnen en bieden de geïnteresseerde lezer een ingang tot verdere naspeuringen' (184).

Met zo'n fraai boek zal elke lezer wel iets van het luxegevoel hebben dat de lezers van de echte handschriften destijds ook gehad moeten hebben. En het werk is dan misschien wel bedoeld als visitekaartje voor de luisterrijke geschiedenis van Brabant, het draagt zeker ook op zeer welsprekende wijze de liefde uit voor het middeleeuwse handschrift.

Joke Batink

Munck, B. de, Hoof, W. van (eds.), *De poppen aan het dansen. Honderd jaar Antwerps volkskundemuseum. Nieuwe visies op erfgoed en musea* (Nijmegen: Vantilt, 2007, 268 blz., €25,-, ISBN 978 90 77503 83 6).

In Antwerpen wordt gewerkt aan de totstandkoming van één museum voor de geschiedenis van stad, scheepvaart en haven. Het is de erfnaam van diverse collecties, waaronder die van het jubilerende Volkskundemuseum. Volkskundige collecties hebben betrekking op het gewone en alledaagse. Wat zulke voorwerpen waard zijn buiten de kaders van degenen die ooit de collecties vormden en interpreteerden, is de inzet van dit boek. Het gaat om terugblikken en om een eerbetoon, maar ook om een failliet en een verhoopte doorstart met voldoende draagvlak bij het publiek en de politiek. Dit levert in acht uitgebalanceerde bijdragen waaronder een foto-essay een doordacht stuk cultuurgeschiedenis op met een praktische toespitsing.

Een overzicht van de maatschappelijke en culturele context waarin de volkskunde zich ontwikkelde, zet de toon. In België ging net als elders in Europa tussen 1880 en 1914 de angst voor de massa als nieuwe sociale en politieke realiteit samen met een wending naar het 'interessante' volk. De voortgaande modernisering werd draaglijk door deze in te kaderen in beelden van gemeenschappen met verondersteld oude wortels. Dit verschijnsel kreeg in België een specifieke kleuring door de Vlaamse ontvoogdingsbeweging. Tegenover de 'kunstmatige' Belgische staat werd de glorie van de oude steden opgeroepen in een beeld van harmonische entiteiten als dragers van authentieke cultuur. Deze thematiek had een lange adem en verloor pas met de generatiewisselingen na 1945 zijn wervende kracht.

In twee historische hoofdstukken wordt de geschiedenis van het museum belicht vanaf de oprichting in 1907. Aan de basis van de collecties staat de Franstalige bankierszoon Max Elskamp. Hij wierp zich op het verzamelen van volksprenten, ex voto's en dergelijke. Dweper met de artistieke avant-garde als hij was, had hij oog voor de esthetische kwaliteiten van eenvoudige volkscultuur en de verborgen betekenissen van voorwerpen. Zo was hij geboeid door de beeldtaal van het lottospel en de wijze waarop analfabeten zich abstracte begrippen in concrete vorm voorstellen. Het mag een klein wonder heten dat deze collectie zo lang voor een mondjesmaat binnendruppelend publiek toegankelijk is gebleven. Hoogleraar volkskunde K.C. Peeters, vanaf 1950 tevens stadssecretaris, stond daar vele jaren garant voor. Hij zorgde voor een systematische museale presentatie die in schrill contrast stond met het eigenlijke succesnummer. Dat was poppenspelkelder de Poesje, waar het ideaal van Elskamp werkelijkheid werd: het ongecompliceerde plezier dat alle lagen van de bevolking beleefden aan naïeve voorstellingen van bijvoorbeeld 'Romeo en Juliette'.

De vaste opstelling bleef sinds 1956 dertig jaar ongewijzigd met afzonderlijke presentaties van bijvoorbeeld huisraad, voertuigen en kleding. Die opstelling moest de 'eigen aard van het volk' doen uitkomen. Dat leverde geen samenhangend verhaal op. De wetenschappelijke opstelling schrikte publiek af